

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Визначено роль державного управління в процесі розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах активізації інтеграційних процесів у світі. Акцентовано увагу на проблемах зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням її впливу на економічну безпеку на макро- та мікрорівні.

The role of public administration on the development of foreign trade in terms of intensification of integration processes in the world. The emphasis on the problems of foreign trade because of its impact on economic security at the macro and micro levels.

ВСТУП

Під впливом глобалізаційних процесів набуває розвитку зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД), здійснення якої може супроводжуватись рядом негативних чинників, що становлять загрозу платоспроможності, ефективності діяльності суб'єктів господарювання, їх здатності до самофінансування. З метою виявлення загроз та прийняття відповідних управлінських рішень щодо нейтралізації їх впливу необхідно здійснювати оцінку рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Одним з основних завдань стосовно розвитку світогосподарських процесів є перегляд методологічних основ державного управління зовнішньоекономічною діяльністю на всіх етапах здійснення.

Суттєвий внесок у дослідження питань, пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю, зробили наступні науковці: В.Г. Андрійчук, Т.Ю. Богомолова, В.І. Бойко,

В.П. Галушка, В.І. Губенко, О.Д. Гудзинський, О.М. Желов, А.М. Кандиба, І.І. Лукінов, Ю.П. Макогон, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, А.П. Румянцев, Ю.І. Скірко, О.В. Шубравська, А.Є. Юзефович, О.І. Яковлев та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати стан державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впровадження терміну "глобалізація" здійснив Т. Левіт у 1983 році. У своїй статті, яка була опублікована у "Гарвард бізнес рев'ю" він характеризує її як феномен злиття ринків окремих продуктів, які вироблялися великими транснаціональними корпораціями.

З часу запровадження даного терміну вітчизняними та закордонними вченими було опубліковано дос-

Експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили	<p>Спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД України та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій і спільне володіння майном як на території України, так і за її межами</p> <p>Підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торгових марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку суб'єктів господарської діяльності, та аналогічна діяльність за межами України</p> <p>Організація і здійснення діяльності в сфері проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, здійснюваних на комерційній основі, за участю суб'єктів ЗЕД</p> <p>Товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності</p> <p>Орендні, у тому числі лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності</p> <p>Операції із придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку; роботи на контрактній основі фізичних осіб з України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами</p>
Надання суб'єктами ЗЕД послуг іноземним суб'єктам господарювання	
Наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності	
Навчання і підготовка спеціалістів на комерційній основі	
Міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України	
Кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД й іноземними суб'єктами господарської діяльності	
Створення суб'єктами ЗЕД банківських, кредитних і страхових установ за межами України	
Створення іноземними суб'єктами господарської діяльності банківських, кредитних і страхових установ на території України у випадках, передбачених її законом	
Організація і здійснення оптової, консигнаційної і роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у випадках, передбачених законодавством України	
Робота іноземних фізичних осіб на контрактній платній основі із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами	
Види зовнішньоекономічної діяльності	

Рис. 1. Види зовнішньоекономічної діяльності

татньо велику кількість робіт, які присвячені визначенню поняття та розкриттю сутності глобалізації. У цих працях автори намагались зробити визначення "глобалізації", яке б найбільш повно характеризувало сутність цього явища, проте, як це часто буває у науці, до спільної думки вченим дійти не вдається.

Серед сучасних науковців одне з найбільш ґрунтовних визначень глобалізації дає американський дослідник-журналіст Т.Л. Фрідман, на думку якого, це "нестримна інтеграція ринків, націй-держав і технологій, що дозволяє індивідам, корпораціям і націям-державам досягати будь-якої точки світу швидше, далі, глибше і дешевше, ніж будь-коли раніше". Цим автором також зазначається, що: "Глобалізація означає поширення капіталізму вільного ринку практично на всі країни світу. Глобалізація має свій власний набір економічних правил, які базуються на відкритості, дерегуляції й приватизації національних економік з метою зміцнення їх конкурентоспроможності і більшої привабливості для іноземного капіталу".

налізації, що приймає глобальні планетарні масштаби й одержав нові прояви транснаціоналізації, тобто взаємного проникнення економік; універсалізація, або гомогенізація життя, коли під впливом обмінів людьми, товарами, капіталами, культурними цінностями світ тяжіє до єдиних стандартів, принципів, цінностей [5].

Професор Уткін А.І. під терміном "глобалізація" пропонує розуміти "переростання національних та регіональних проблем у загальносвітові та формування нового господарського, соціального та природно-біологічного середовища".

Російсько-український науковець А.С. Капто зазначає, що під терміном "глобалізації" визначається "об'єктивний процес формування, функціонування та розвитку принципово нової всесвітньої системи відносин між країнами і народами на підставі взаємозв'язку та взаємозалежності, що поглиблюються у всіх сферах життєдіяльності світового співтовариства".

А на думку українського економіста А. Філіпенко, "глобалізація передусім є продуктом епохи постмодер-

Професор Паризького інституту політичних досліджень Б. Баді вважає, що термін "глобалізація" не може мати єдиного визначення і пропонує власні три визначення, які доповнюють одне одного: "глобалізація — це історичний процес, що розвивається упродовж багатьох століть; процес, що означає уніфікацію світу, життя за єдиними принципами, орієнтацію на єдині цінності, отримання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати; взаємозалежність, головним наслідком якої є підрив, руйнування національного державного суверенітету під тиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени — глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, що взаємодіють на рівних засадах не лише між собою, але й безпосередньо з державами — традиційними суб'єктами міжнародних відносин" [2].

Колектив авторів [1] під глобалізацією розуміють "процес (або комплекс процесів), що втілює трансформацію в просторову організацію суспільних відносин і дій, оцінених з точки зору їх екстенсивності, інтенсивності, динаміки та впливу, і породжує трансконтинентальні або міжрегіональні потоки й мережі діяльності, взаємодії та виконання владних функцій".

Вагомий вклад у розкриття сутності глобалізації зробили російські вчені, одним з представників яких є Ю.В. Яковець. На його думку, глобалізація — це "процес інтернаціо-

ну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, формування основ ноосферно-космічної цивілізації. Звідси випливають якісні і кількісні ознаки і показники, що характеризують розгортання цього процесу".

Зазвичай глобалізаційні процеси реалізуються у певних формах, які проявляються у збільшенні обсягів та диверсифікації структури міжнародної торгівлі, у міграції трудових ресурсів на світовому ринку праці, у міжнародних прямих і портфельних інвестиціях, обміну технологіями і т. ін. Ці процеси при впровадженні в економічні системи поступово перетворюються у світогосподарські потоки.

Процес глобалізації проявляється як на макрорівні, так і на мікрорівні. Даний прояв на макрорівні супроводжується процесом обміну діяльністю між суб'єктами господарювання різних країн, що базується на основі взаємовигідності, і зумовлений необхідністю постійного пошуку порівняльних переваг та мінімізації витрат. На макрорівні глобалізація має на меті перерозподіл ролей серед держав-суб'єктів глобалізації та вивріванням відмінностей у національно-державному управлінні суспільним життям.

На рівні окремої країни рівень глобалізації вимірюється показниками зовнішньоекономічної діяльності. Україна, як і більшість країн світу, піддається впливу глобалізаційних процесів, а її зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором економічного росту.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності, у сучасному її розумінні, бере початок з часів, коли Україна входила до складу Радянського Союзу. У цей період часу основною формою міжнародного економічного співробітництва була зовнішня торгівля, яка характеризувалася відчуженням безпосередніх виробників від зовнішніх ринків збуту та недостатнім використанням експортного потенціалу обробної промисловості, що призвело до домінування у структурі зовнішньоторгового обігу торгівлі сировиною. Неможливість самостійного виходу підприємствами на зовнішні ринки та екстенсивний характер розвитку економіки максимально знижували мотивацію виробників до покращення якості та технічних характеристик продукції, що зумовило втрату її конкурентоздатності на цих ринках. Розпад Радянського Союзу та проголошення незалежності Україною надав змогу вивести зовнішньоекономічну діяльність на якісно новий рівень, чому посприяла ліквідація державної монополії на цей вид діяльності та зміна принципів організації управління ЗЕД. Для цього етапу розвитку ЗЕД в Україні характерним було те, що створювалась якісно нова система державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю, яка базувалася на принципах опосередкованого впливу на суб'єктів ЗЕД та на відповідній нормативній базі. Проте, на даному етапі просування товарів на зовнішньому ринку підприємств, які одержали право виходу на нього, було ускладнено тим, що суб'єкти ЗЕД не володіли належним досвідом ведення експортно-імпорتنих операцій та достатніми знаннями в галузі ділових відносин і етиці міжнародного бізнесу.

На сучасному етапі розвитку економіки Україна намагається зайняти гідне місце в міжнародних економіч-

них інтеграційних процесах. Процес входження у світове господарство вимагає істотних зусиль як від окремих підприємств, так і від держави в цілому. Саме інтеграція економіки нашої країни у світове господарство та її участь у міжнародному підприємстві підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Згідно чинного законодавства України, "зовнішньоекономічна діяльність — це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами" [3].

Законодавчо регламентовані види зовнішньоекономічної діяльності наведено на рис. 1.

До основних функцій зовнішньоекономічної діяльності відносять:

— організація та обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці у матеріальній та вартісній формах;

— організація міжнародного грошового обігу;

— організація міжнародного поділу праці.

Практичне значення зовнішньоекономічної діяльності для країни полягає у можливості одержувати валютну виручку від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій), виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Практика здійснення зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах відтворюється через зовнішньоекономічні зв'язки суб'єктів господарювання. Зовнішньоекономічну діяльність підприємств ототожнюють із здійсненням експортних та імпорتنих торговельних операцій. Економічну сутність торгівлі визначають як перерозподіл результатів людської праці від однієї стадії виробництва до іншої та як передачу товарів від виробників споживачам. Торговельні операції здійснюються з різними цілями, що обумовлює їх розмаїття в зовнішньоекономічній діяльності.

Розрізняють наступні види зовнішньої торгівлі:

— торгівля готовою продукцією;

— торгівля комплектним устаткуванням;

— торгівля товарами у розібраному вигляді;

— торгівля машинами, що були у вжитку;

— торгівля сировинними товарами;

— прямий продаж;

— зустрічна торгівля.

В Україні зовнішня торгівля стає усе більш важливим фактором розвитку національного господарства та економічної стабілізації нашої країни. Зовнішня торгівля має значний вплив на економіку країни як на макрорівні, так і на мікрорівні, а також впливає на удосконалення внутрішньогосподарських пропорцій, розміщення і розвиток продуктивних сил.

Експорт, імпорт та торговельне сальдо є одними з найважливіших макроекономічних показників, які характеризують стан зовнішньої торгівлі. За допомогою них можна не тільки визначити ступінь розвитку ринкового середовища, а також прослідкувати за валютними потоками в країні та на їх основі здійснювати макроекономічне прогнозування та планування. Визначення експортних та імпорتنих потоків та їх структури, а також

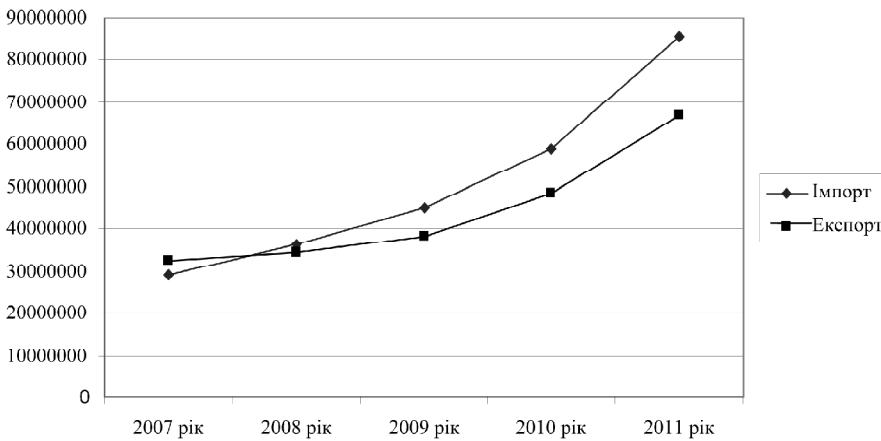

Рис. 2. Динаміка сукупного експорту та імпорту товарів, тис. грн.

проведення аналізу динаміки кількості суб'єктів ЗЕД, що здійснюють експортні та імпорتنі товарні операції, дає змогу спрогнозувати негативні тенденції (щодо економіки країни), які у перспективі можуть вплинути як на економічну безпеку країни, так і на економічну безпеку підприємства.

Як зазначено вище, експортні та імпорتنі потоки мають свою структуру, яка відображає склад товарів по видах продукції, що переміщуються через кордон, а також географічну структуру імпорту чи експорту.

За аналізований період 2007—2011 рр. середній темп нарощування експорту становив 20%, а найбільший експортний потік був спрямований до країн СНД у 2011 році — 23,8 млрд дол. США, що становило 36% від загального обсягу експорту. Також слід зазначити, що темп нарощування експорту до країн СНД за 2011 рік склав 27,9% при загальному рівні зростання експорту в розмірі 35,8%, а частка експорту до країн СНД у загальній вартості експорту зменшилась на 2,5%. Дещо менші потоки товарів експортуються за цей період до європейських країн — 29%.

Величини товарних потоків до країн Азії, Америки та Африки є приблизно однаковими із стабільно зростаючою динамікою, а їх частка у загальній вартості ек-

порту коливається у межах 5—8%, що може вказувати на те, що українські товари зайняли певний сегмент на цих ринках, але розширити ці сегменти, або вийти на інші, поки не мають змоги чи бажання. Щодо експортних потоків до Австралії, Океанії та до "інших країн", то вони є відносно малими.

Було визначено, що темпи імпорتنих потоків за такими регіонами, як країни СНД, Європи та Азії, є стабільно зростаючими, лідером серед імпортерів є країни СНД. Це зумовлено тим, що Україна є сильно імпортозалежною від енергоносіїв (нафта та природний газ), які надходять з країн СНД. Питома вага цих товарів у сукупно-

му імпорті з країн СНД в аналізованому періоді коливалась від 40% до 50%.

Ціни на енергоносії постійно збільшуються, що зумовлює тенденцію до зростання загального обсягу імпорту у вартісному вимірі. При цьому, частка імпорту з країн СНД у загальній вартості імпорту з 2007 року по 2011 рік зменшилась з 51% до 39%, а частка країн Азії за відповідний період збільшилась у два рази — з 9% до 18%.

Аналіз товарних обсягів експорту та імпорту показує, що сукупний імпорт останні чотири роки є більшим від сукупного експорту, тобто торгівельне сальдо у цей період є від'ємним і мало тенденцію до зростання (рис. 2).

За регіонами торгівельне сальдо має від'ємне значення з країнами СНГ та країнами Європи. Слід зазначити, що з країнами Європи позитивне торгівельне сальдо за аналізований період спостерігалось лише у 2004 році, а з країнами СНД постійно було від'ємним. З іншими регіонами торгівельне сальдо має позитивне значення, проте сукупний об'єм експортно-імпорتنих потоків є меншим за відповідні об'єми країн СНД та Європи, що і зумовило негативне значення сукупного торгівельного сальдо.

Таблиця 1. Кількісна характеристика діяльності суб'єктів ЗЕД в Україні та Дніпропетровській області

Рік	Експорт			Імпорт		
	Кількість суб'єктів ЗЕД	Вартість млн дол. США	Обсяг експорту, що припадає на 1 суб'єкта ЗЕД, млн дол. США	Кількість суб'єктів ЗЕД	Вартість млн дол. США	Обсяг імпорту, що припадає на 1 суб'єкта ЗЕД, млн дол. США
Україна						
2007	13573	32666,10	2,4	19545	28996,80	1,5
2008	13445	34286,75	2,6	23320	36141,09	1,5
2009	13521	38368,00	2,8	24390	45038,61	1,8
2010	14345	49296,10	3,4	24539	60618,01	2,5
2011	14213	66967,00	4,7	24403	81701,00	3,3
Дніпропетровська область						
2007	1117	5410,4	4,84	1842	2334,5	1,27
2008	1050	5953,4	5,67	2030	2740,4	1,35
2009	1076	7118,2	6,62	2066	3701,7	1,79
2010	1116	9819,2	8,80	1979	5417,6	2,74
2011	1087	13176,9	12,12	2105	8934,2	4,24

У результаті аналізу динаміки кількості суб'єктів ЗЕД України, які здійснюють експортно-імпорتنі товарні операції (табл. 1), встановлено, що з 2007 року по 2011 рік прослідковується чітка тенденція до зростання як кількості експортерів та імпортерів, так і об'ємів експорту та імпорту у вартісному вираженні, а також обсягу експорту та імпорту, що припадає на одного суб'єкта ЗЕД. За цей період кількість

суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснювали експорт товарів, збільшилась на 772 суб'єкта ЗЕД, а кількість суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснювали імпорту товарів — на 4994 суб'єкта. Відповідно обсяги експорту, що припадають на одного суб'єкта ЗЕД, зросли за цей період на 2,3 млн дол. США, а обсяги імпорту — на 1,8 млн дол. США.

Слід зазначити, що у 2011 році кількість імпортерів та експортерів зменшилась у порівнянні з 2010 роком, але вартісні потоки експорту та імпорту збільшилися. Дана ситуація пояснюється тим, що внаслідок впливу світової фінансової кризи деякі підприємства змушені були відмовитись від зовнішньоекономічної діяльності чи взагалі припинити свою діяльність. Вартісні потоки експорту та імпорту у 2011 році зростали як за рахунок збільшення фізичних обсягів за перші три квартали 2011 року, так і за рахунок цінового фактору.

У результаті аналізу зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської області було визначено, що у Дніпропетровській області частки підприємств, які здійснюють експортну та імпорتنу діяльність відповідно становлять 1% та 2% від загальної кількості суб'єктів господарювання. Чіткої динаміки до зростання чи зменшення кількості суб'єктів ЗЕД не спостерігається, але вартісні потоки експорту та імпорту є стабільно зростаючими. Отже, можна зробити висновок, що загальна кількість суб'єктів ЗЕД у порівнянні з загальною кількістю суб'єктів підприємницької діяльності є незначною, але дана ситуація зумовлена тим, що на зовнішній ринок переважно виходять потужні підприємства, які мають конкурентоздатну продукцію та значні кошти для її просування. Підтвердженням цього є той факт, що частка експорту в загальному обсязі реалізації промислової продукції по Дніпропетровській області становить — 59%.

Необхідно також зазначити, що торговельне сальдо Дніпропетровської області, на відміну від торговельного сальдо України, протягом аналізованого періоду було позитивним. Це пояснюється тим, що у регіоні сконцентрована значна кількість потужних експортно-орієнтованих підприємств. У структурі експорту даного регіону у 2011 році переважали чорні метали (58,2% від загального експорту) та вироби з чорних металів (14,7%).

Наявність негативного торговельного сальдо України вимагає пошуку шляхів щодо його покращення та досягнення позитивного значення. Потенційні можливості для покращення торговельного балансу, на нашу думку, слід шукати у розширенні співпраці України з такими інтеграційними угрупованнями як СНД та СОТ. Окремим питанням є пошук пріоритетів щодо вибору напрямку поглиблення торгівлі цими угрупованнями, з точки зору найбільшої вигод.

Україна в результаті довготривалої та кропіткої праці 5 лютого 2008 року підписала протокол про приєднання до Світової організації торгівлі, який ратифікувала Верховна Рада України. Наша країна може використовувати усі переваги членства у СОТ для покращення ситуації в економіці країни взагалі та у зовнішній торгівлі, зокрема. Проте, хоча ми вже приєдналися до СОТ, досить важко на даний момент сказати про негативні чи позитивні наслідки цього кроку. Занадто мало

часу пройшло з моменту ратифікації угоди, а наше законодавство ще не повністю приведено до вимог СОТ.

На зовнішньоекономічну торгівлю значно вплинула світова економічна криза, яка восени 2008 року набрала обертів в Україні. З метою пом'якшення наслідків світової економічної кризи урядовцями приймаються закони, що впроваджують протекціоністські заходи щодо окремих видів імпортової продукції. Такі кроки в деякій мірі суперечать правилам торгівлі СОТ та можуть мати негативні наслідки у вигляді санкцій. Окрім підвищення ставок мита на імпортні товари, уряд здійснює підтримку пріоритетних галузей, однією з яких є гірничо-добувна галузь. Слід зазначити, що, як і у випадку з підвищенням мита на деякі товари, дії уряду мають бути коректними і не порушувати правил СОТ, бо така підтримка може призвести до застосування санкцій проти українських підприємств даної галузі, а втрати від них можуть перевищити ефект від урядової допомоги. Зважаючи на те, що 80% продукції української металургійної галузі йде на експорт, а основні конкуренти (Китай та Індія) мають значний потенціал до збільшення обсягів виробництва, при застосуванні санкцій тимчасова втрата можливості виходу на зовнішні ринки може призвести до часткової або повної втрати цих ринків збуту. Саме тому при подоланні наслідків кризи та недопущенні її поглиблення, насамперед, необхідні продумані та зважені заходи щодо зовнішньоекономічної діяльності, що базуються на співпраці з СОТ та дотриманні правил цієї організації.

ВИСНОВКИ

Інтеграція економіки України у світове господарство та її участь у міжнародному підприємстві підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності як напряму державної політики. При цьому встановлено, що досягнення стратегічних цілей у сфері зовнішньоекономічної діяльності на макrorівні неможливо без забезпечення максимізації ефективності діяльності на мікрорівні.

На основі аналізу результатів зовнішньої торгівлі України, динаміки кількості суб'єктів ЗЕД, які здійснюють експортно-імпортні товарні операції, обґрунтовано необхідність посилення уваги до питань впливу ЗЕД на економічну безпеку на мікрорівні.

Література:

1. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура; пер. з англ. / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатта, Дж. Ператтон. — К.: Фенікс, 2003. — 584 с.
  2. Ефективність державного управління / [Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.]; за заг. ред. І. Роспутенка. — К.: Вид-во "К.І.С.", 2010. — 420 с.
  3. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квіт. 1991 р. № 959-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
  4. Філіпенко А. Глобалізація економічного розвитку / А. Філіпенко // Економічний часопис. — 2009. — № 1. — С. 3—10.
  5. Яковець Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. / Ю.В. Яковець. — М.: ЗАО "Изд-во "Экономика", 2007 — 441 с.
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2012 р.*